

ARTIKELN SOM FÖLJER är hämtad ur
tidningen Elsa nr 4/2021, med temat:
Demokrati – lika värde och rättigheter

ELSA ÄR EN TIDNING om feministisk teologi, kultur och ekumenik
som ges ut av Sveriges Ekumeniska Kvinnoråd, SEK.

BLI MEDLEM i SEK, Sveriges Ekumeniska Kvinnoråd,
så får du tidningen hemskickad direkt i brevlådan.

Läs mer och bli medlem på
www.svekumeniskakvinnor.se

Elsa Borg (1826–1909),
"Vita Bergens ängel",
har betraktats som
Stockholms första
socialarbetare.

Nelly Hall (1848–1916) var en
kvinnlig predikant i slutet
av 1800-talet och aktiv inom
Helgelseförbundet.

Nya möjligheter och gammalt motstånd

– så gick det till när kvinnor började leda och predika i frikyrkan

Invanda genusroller vändes upp och ner när de nya frikyrkosamfundet växte fram under 1800-talet. Kvinnor kunde plötsligt leda, predika och missionera. Men de mötte både hinder och motstånd, skriver kyrkohistorikern Gunilla Gunner.

FÖR SNART 20 ÅR SEDAN disputerade jag på en avhandling om kvinnor och väckelse, en monografi om den svenska predikanten och samfundsbildaren Nelly Hall. När jag fick frågan vad jag forskade om och svarade "Kvinnor som predikade på 1800-talet" blev reaktionerna utan undantag: "Predikade kvinnor på 1800-talet?" Ja, de gjorde det – men minnet av kvinnorna och deras predikande bleknade. Nelly Hall var inte ensam, snarare en i raden.

Genusroller vändes upp och ner

Ett faktum som står sig är att folkliga väckelser i Sverige liksom på andra håll haft en tendens att vända upp och ner på invanda genusroller. Historikern Ingrid Åberg har kallat detta organiserandets och hierarkiserandets villkor. I den inledande fasen kunde kvinnor göra sig gällande. När gamla mönster bröts blev de fram och intog i vissa fall ledande positioner.

Men när rörelserna sedan organiserades och den formella makten skulle fördelas tenderade männen att ta över. I folkväckelsen kunde pigor och drängar predika i kraft av sin omvändelse, likaväl som att lutherska präster engagerade sig i samma väckelse. Det sågs som ett tecken på den nyvaknade tron att man kunde tala om den. Under hänvisning till gudomlig inspiration kunde, och förväntades, var och en tala och förkunna ett andligt budskap.

"När gamla mönster bröts blev kvinnorna fram och intog i vissa fall ledande positioner."

Frågan i denna artikel är om det fanns kvinnor på ledande positioner i 1800-talets väckelserörelser och de frikyrkosamfund som växte fram. Vilken typ eller form av ledande positioner rörde det sig i så fall om? Kunde kvinnor leda män? Ja, i undantagsfall.

Kvinnor ledare i egna verksamheter

Formerna för kvinnors ledarskap i väckelsen kan sammanfattas med att kvinnor var ledande i sina egna verksamheter vilka riktade sig till kvinnor och barn. Eller i sådan verksamhet som syftade till att ta hand om "sammhällets olycksbarn": fattiga, alkoholister, prostituerade kvinnor och övergivna barn. I denna typ av verksamhet var kvinnor särdeles aktiva. I många fall ledde de dessa former av social hjälpverksamhet. Skälen till att kvinnor engagerade sig var inte enbart ett svar på den nöd de uppfattade. Minst lika mycket var det ett uttryck för deras religiösa övertygelse.

Ett exempel är det arbete Elsa Borg bedrev under mer än 30 års tid vid Vita bergen på Södermalm i Stockholm. Hon hade ingen egen förmögenhet att falla tillbaka på men hon hade mecenater, välbärgade personer som stöttade med pengar och upplät hus och lägenheter. Med hjälp av detta lyckades hon bygga upp en verksamhet med barnhem och skyddshem för prostituerade kvinnor, i och utanför staden, och en utbildning av bibelkvinnor.

De som genomgick utbildningen fick arbete på olika platser i Sverige, och under 1880-talet blev Elsa Borgs utbildning en inkörsport för kvinnor som ville arbeta med mission i andra länder. Innan frikyrkosamfundet byggt ut sina egna utbildningar rekommenderades kvinnor som ville bli missionärer att söka den ettåriga

”Att kvinnor tog till orda väckte uppmärksamhet.

De mötte motstånd men fick även stöd

inom olika delar av väckelsen.”

utbildningen vid Vita bergen. Elsa Borgs utbildning gav kvinnor kunskaper om Bibeln, språk, hushållssysslor och lärde dem att vittna om sin kristna tro.

När det kommer till frågan om former för ledarskap är Elsa Borg intressant då hon valde att inte ha någon styrelse. Hon skulle endast ha med Gud att göra, ”fria och tomma händer och en rik Fader i himlen”, som det står i en minnesbok från 1910. På det sättet kunde hon kontrollera verksamheten utan att behöva ta hänsyn till en styrelse som utan tvekan skulle bestått av merparten män.

Majoritet kvinnor i missionärskåren

Elsa Borgs bibelkvinnohem fungerade som ett stöd för utbyggnaden av det missionsarbete som blev en viktig del i alla kyrkors och samfunds engagemang och arbete under senare delen av 1800-talet. Besluten om missionärer, vilka som skulle utses och till vilka länder de skulle sändas fattades av ledningarna i de olika samfundet.

Inledningsvis var det i huvudsak unga män som gavs möjlighet att resa, tätt följda av kvinnor. På den internationella missionsarenan kom kvinnor ganska snabbt att dominera i antal. En bit in på 1900-talet utgjordes den svenska missionärskåren av två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män.

Kunde kvinnor då ställa sig i ledningen av missionsverksamhet? Nej, inte inom de ordinarie samfundsstrukturerna – med något undantag. Däremot kom kvinnor att starta egna missionsorganisationer i flödet av att olika samfund påbörjade mission.

Detta med separata föreningar, startade av och för kvinnor, låg i tiden. Fredrika Bremerförbundet såg dagens ljus 1884, Sveriges barnmorskeförbund 1886 och Kvinnliga arbetarförbundet 1888. Även i frikyrkorna bildas särskilda kvinnoförbund eller kvinnokommittéer en bit in på 1900-talet, exempelvis Svenska baptisternas kvinnoförbund 1914.

En möjlighet för kvinnor att utöva ledarskap var alltså att skapa egna föreningar för de frågor eller den verksamhet de ville bedriva. Förutom att fungera som plattformar och strukturer för kvinnors ledarskap drev de här organisationerna och föreningarna frågor om kvinnors rättigheter, möjligheter till utbildning, arbete, fredsfrågor, lika lön och inte minst rösträttsfrågan som dominerade de första decennierna av 1900-talet.

Vilka var då hindren för kvinnors ledarskap i frikyrka och väckelse? Dessa skiljde sig inte nämnvärt från det som utgjorde hinder för kvinnor i samhället i stort. De frikyrkliga var inte unika. De kunde inte kliva ur sin tid.

Flera hinder för kvinnors ledarskap

Visserligen var väckelsen och de olika folkrörelserna en viktig motor i framväxten av demokratin i Sverige. Föreningar och församlingar fungerade som lärmiljöer i mötesteknik och beslutsfattande och gav medlemmarna möjlighet att avgöra frågor genom röstning. Men Sverige var fortfarande ett klassamhälle med patriarkala mönster och många fasta föreställningar om kvinnors och mäns förmågor, plats och ”sanna natur”.

Att kvinnor tog till orda väckte uppmärksamhet. De mötte motstånd men fick även stöd inom olika delar av väckelsen. En fråga som exempelvis ställdes på sin spets i och med att kvinnor predikade var vilka som skulle få uppehålla sig i det offentliga rummet. Många hävdade att detta var reserverat enbart för män. Kvinnor hade inte där att göra. Deras rum eller sfär var i det privata, företrädesvis i hemmen.

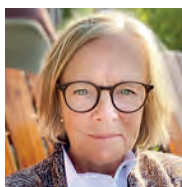
Kvinnor som överträdde gränsen mellan det privata och det offentliga genom att tala till en församling, eller någon annan publik samling bestående av både kvinnor och män blev ifrågasatta och kritiserade. Detta gällde predikande kvinnor i lika hög grad som de kvinnor vilka talade offentligt i andra frågor.

Trots kritiken fortsatte kvinnor att inta det publika rummet. De gick inte att stoppa. Samtidigt var det en lång väg fram till allmän och lika rösträtt och till ordination av kvinnor som pastorer och präster. Dessa milstolpar kunde dock inte erövrats utan de kvinnor som började aspirera på ledarskap i 1800-talets frikyrkor. De var del av en rörelse som kom att genomsyra tiden runt sekelskiftet 1900. En rörelse vi behöver minnas och inspireras av då frågor om kvinnors plats än idag kan vara en kontroversiell fråga i många sammanhang. •

FÖRELÄSNING

Se Gunilla Gunners föreläsning *Former och hinder för kvinnors ledarskap i frikyrka och väckelse* från Internationella kvinnodagen 2021 vid EHS på Youtube.

Gå till www.bit.ly/forelasning-gunner (eller sök på rubriken).

GUNILLA GUNNER är forskare och lärare i religionsvetenskap vid Södertörns högskola. Hon har även arbetat med kvinnofrågor inom Svenska missionsförbundet och i olika ekumeniska sammanhang.